

Część I. Źródła prawa i doktryna

Rozdział 1. Dotychczasowy dorobek i najbliższe zadania prawa prywatnego międzynarodowego w Polsce

prof. dr hab. Maksymilian Pazdan¹

§ 1. Uwagi wstępne

Próbę określenia zadań na najbliższą przyszłość środowiska polskich kolizjonistów wypada poprzedzić choćby tylko skrótowym opisaniem pozycji, z której startujemy.

Ostatnie lata, mimo różnych przeszkód, przyniosły zauważalny rozwój szeroko rozumianego prawa prywatnego międzynarodowego w naszym kraju². Wyraźnie wzrosła liczba specjalistów, którzy bądź w całości, bądź w części poświęcili i poświęcają swoje badania tej dziedzinie prawa. Coraz częściej sprawy z elementem obcym rozstrzygane są przez nasze sądy, a sprawy „polskie” trafiają do TSUE. Przedmiotem badań są już nie tylko kolizyjnoprawne regulacje krajowe lub konwencyjne, lecz także kolizyjnoprawne unormowania jednolitego prawa prywatnego międzynarodowego UE, obowiązujące także w Polsce.

W ostatnich latach znacznie zwiększyła się liczba publikacji z naszej dziedziny. Ukazały się opracowania o pionierskim charakterze.

Staraniem Wydawnictwa C.H. Beck, przy współpracy z Instytutem Nauk Prawnych PAN, w ramach Systemu Prawa Prywatnego, ukazały się tomy 20A

¹ Profesor doktor habilitowany nauk prawnych; Akademia Leona Koźmińskiego; Nr ORCID: 0000-0001-6799-7392.

² Co do szerokiego ujęcia zasięgu prawa prywatnego międzynarodowego prywatnego por. M. Pazdan, w: System Prawa Prywatnego, t. 20A, Prawo prywatne międzynarodowe (red. M. Pazdan), Warszawa 2014, s. 13, Nb 11; A. Mączyński, Pojęcie prawa prywatnego międzynarodowego i jego związek z prawem prywatnym, KPP 2022, Nr 1, s. 42 i n.

(2014), 20B i 20C (2015), poświęcone prawu prywatnemu międzynarodowemu.

W realizacji tego przedsięwzięcia wzięło udział trzydziestu autorów z różnych ośrodków naukowych. Do tomu 20A włączyliśmy również fragmenty opracowania Profesora *Mieczysława Sośniaka*, przygotowane w ramach prowadzonych dawniej prac nad systemem prawa prywatnego międzynarodowego pod patronatem Instytutu Nauk Prawnych PAN.

Powstały też dwa obszernie nowoczesne komentarze do prawa prywatnego międzynarodowego. Pierwszy – pod redakcją Profesora *Jerzego Poczobuta* – ukazał się w 2017 roku. W jego opracowaniu wzięło udział trzynastu autorów. Rok później ukazał się komentarz pod redakcją *Maksymiliana Pazdana*, napisany przez dwudziestu pięciu autorów.

Nieprzerwanie od wielu już lat ukazują się Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego. Zastąpiły one Problemy Prawne Handlu Zagranicznego. W 2020 r. ukazały się tomy 26 (z udziałem wielu zagranicznych autorów) i 27, w 2021 r. tomy 28 i 29, w przygotowaniu są tomy 30 i 31 (ten ostatni będzie poświęcony w całości poszukiwaniu prawa właściwego dla prywatnoprawnych stosunków polsko-ukraińskich).

Problemy to rezultat wysiłku wielu osób: autorów, recenzentów, zespołów redakcyjnych poszczególnych tomów i redaktorów Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego.

Cieszy fakt, że także inne czasopisma naukowe publikują opracowania z naszej dziedziny. Dotyczy to w szczególności Kwartalnika Prawa Prywatnego, Europejskiego Przeglądu Sądowego, Gdańskich Studiów Prawniczych i Rejenta.

Z zadowoleniem i wdzięcznością odnotowaliśmy wydanie przez uczniów i współpracowników Profesora *Andrzeja Mączyńskiego* zbioru wybranych jego rozpraw z prawa prywatnego międzynarodowego. Ułatwia to dotarcie do bogatego dorobku naukowego z naszej dziedziny Profesora *Andrzeja Mączyńskiego*. Choć jest to – jak już powiedziano – zbiór wybranych publikacji tego autora, dzieło liczy 880 stron.

Ostatnio ukazały się kolejne tomy zbioru rozpraw Profesora *Andrzeja Całusa*, spośród których wiele dotyczy problematyki należącej do prawa prywatnego międzynarodowego.

Bogaty w wydarzenia związane z naszą dziedziną był wrzesień 2019 r. Doszło wówczas do nadania 13.9.2019 r. przez Uniwersytet Śląski jednemu z naj-

wybitniejszych kolizjonistów europejskich *Paulowi Lagarde'owi* tytułu *doktora honoris causa*³.

W przeddzień tej uroczystości w Uniwersytecie Śląskim odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa z udziałem wielu wybitnych zagranicznych uczonych. Przedmiot obrad stanowiły problemy związane ze stosowaniem rozporządzenia UE Nr 650/2012⁴. Była ona kolejną konferencją w naszym kraju poświęconą problematyce kolizyjnej⁵.

Dzięki staraniom Profesora *Macieja Szpunara* w Katowicach, 14.9.2019 r. odbyło się posiedzenie Europejskiej Grupy Prawa Prywatnego Międzynarodowego (GEDIP).

Ostatnie lata przyniosły wiele doktoratów i habilitacji w całości lub w części poświęconych problematyce prawa prywatnego międzynarodowego. Opublikowane rozprawy w zdecydowanej większości przedstawiają wysoki poziom. Ukazały się również monografie profesorskie.

Integracji środowiska polskich kolizjonistów i przepływowi informacji o badaniach prowadzonych w poszczególnych ośrodkach naukowych sprzyjają „zjazdy katedr”, w rzeczywistości jednostek organizacyjnych odpowiedzialnych za nauczanie i prowadzenie badań w zakresie prawa prywatnego międzynarodowego.

Pokłosie zjazdów stanowią publikacje⁶.

Rozpoczęło działalność Stowarzyszenie Prawa Prywatnego Międzynarodowego.

³ Zob. *M. Szpunar, M. Zachariasiewicz, K. Pacuła*, Honorary Doctorate for Professor Paul Lagarde and the meeting of the European Group for Private International Law, PPPM 2020, t. 26, s. 237 i n.

⁴ Zob. *K. Pacuła*, Raport from the conference „Application of the Succession Regulation in the EU Member States”, Katowice 12 September 2019, PPPM 2020, t. 26, s. 241 i n.

⁵ Zob. przyp. 2.

⁶ Po konferencji warszawskiej (2012) ukazała się pod red. Profesora *Jerzego Poczobuta* książka pt. *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 2013, s. 392, zawierająca opracowania 25 autorów. Jako pokłosie Zjazdu Katedr we Wrocławiu ukazała się pod red. Profesorów *Jacka Gołaczyńskiego* i *Wojciecha Popiółka* książka pt. *Kolizyjne i procesowe aspekty prawa rodzinnego*, Warszawa 2019, s. 274, zawierająca opracowania 20 autorów. Prace przygotowane na Zjazd Katedr w Łodzi ukazały się w większości w PPPM, t. 25 i 27. Referaty przedstawione na międzynarodowej konferencji w Katowicach w 2019 r. ogłoszono w PPPM, t. 26.

§ 2. Poszukiwania doktryny i judykatury

Wysiłki badawcze przedstawicieli doktryny w zakresie szeroko pojmowanego prawa prywatnego międzynarodowego przyniosły w ostatnich latach cenne i cenione rezultaty.

Zajmowaliśmy się krajowymi i europejskimi regulacjami kolizyjnymi, zarówno obowiązującymi w Polsce, jak i tymi, do których Polska nie przystąpiła. Zwracają uwagę liczne i kompetentne opracowania poświęcone rozporządzeniom Rzym I⁷ i Rzym II⁸, regulacjom z zakresu prawa rodzinnego⁹, prawa spadkowego¹⁰ i prawa osobowego¹¹.

⁷ Z okresu poprzedzającego wejście w życie rozporządzenia Rzym I por. w szczególności: *J. Skąpski*, Autonomia woli w prawie prywatnym międzynarodowym w zakresie zobowiązań z umów, Kraków 1964; *J. Jakubowski*, Umowa sprzedaży w handlu międzynarodowym, Warszawa 1966; *W. Popiołek*, Umowa wydawnicza w polskim prawie prywatnym międzynarodowym, Kraków 1982; *M.A. Zachariasiewicz*, Prawo właściwe dla zobowiązań z czynności prawnych w braku wyboru prawa w polskim prawie prywatnym międzynarodowym, Katowice 1989; *W. Popiołek*, Wykonanie zobowiązania umownego a prawo miejsca wykonania. Zagadnienia kolizyjnoprawne, Katowice 1989; *B. Fuchs*, Statut kontraktowy a przepisy wymuszające swoje zastosowania, Katowice 2003; *W. Kurowski*, Przelew wierzytelności w prawie prywatnym międzynarodowym, Kraków 2005; *J. Górecki*, Forma umów obligacyjnych i rzeczowych w prawie prywatnym międzynarodowym, Katowice 2007; *M. Wojewoda*, Zakres prawa właściwego dla zobowiązań umownych. Nowa regulacja kolizyjna w konwencji rzymskiej, Warszawa 2007; *J. Gołaczyński*, Umowy elektroniczne w prawie prywatnym międzynarodowym, Warszawa 2007.

Po wejściu w życie rozporządzenia Rzym I por.: *K. Grzybczyk*, Prawo właściwe dla autor-skoprawnej umowy licencyjnej, Warszawa 2010; *M. Jagielska*, Ewolucja ochrony konsumenta w prawie kolizyjnym Unii Europejskiej w zakresie zobowiązań umownych, Warszawa 2010; *M. Kropka*, Kolizyjnoprawna regulacja umowy ubezpieczenia w rozporządzeniu Rzym I, Katowice 2010; *A. Kunert-Diallo*, Kolizje praw w międzynarodowym transporcie lotniczym, Warszawa 2011; *K. Konieczny*, Umowa o roboty budowlane w obrocie międzynarodowym, Warszawa 2012; *E. Rott-Pietrzyk*, Interpretacja umów w prawie modelowym i wspólnym europejskim prawie sprzedaży (CESL), Warszawa 2012; *W. Popiołek* (red.), Międzynarodowe prawo handlowe, Warszawa 2013; *M. Czepelak*, Międzynarodowe prawo zobowiązań Unii Europejskiej, Warszawa 2012, s. 19 i n.; *B. Gnela*, Umowa konsumencka w polskim prawie cywilnym i prywatnym międzynarodowym, Warszawa 2013; *W. Kurowski*, Stosunek pracy wynikający z umowy w prawie prywatnym międzynarodowym, Warszawa 2016; *A.W. Wiśniewski*, *M. Pilich*, *B. Gnela*, w: Prawo prywatne międzynarodowe, Komentarz (red. *J. Poczobut*), Warszawa 2017, s. 462 i n.; *M. Pazdan*, *M. Kropka*, *M. Wojewoda*, *P. Machnikowski*, *K. Pacuła*, *W. Kurowski*, *G. Żmij*, w: Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz (red. *M. Pazdan*), Warszawa 2018, s. 303–360 oraz informacje bibliograficzne podane tamże, s. 303–307; *J. Krysa*, Prawo właściwe dla umów realizowanych w trybie zamówień publicznych, Warszawa 2019.

⁸ Z okresu poprzedzającego wejście w życie rozporządzenia Rzym II por. w szczególności: *M. Sośniak*, Zobowiązania nie wynikające z czynności prawnych w prawie prywatnym międzynarodowym, Katowice 1971; *T. Pajor*, Odpowiedzialność deliktowa w prawie prywatnym między-

Reagowaliśmy (choć być może w stopniu niewystarczającym) na aktualne wydarzenia i ich znaczenie dla prawa prywatnego międzynarodowego¹².

narodowym, Warszawa 1989; *M. Szpunar*, Promocja towarów w prawie wspólnotowym. Studium artykułu 28 traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską, Kraków 2002; *P. Mostowik*, Bezpodstawne wzbogacenie w prawie prywatnym międzynarodowym, Warszawa 2006; *M. Świerczyński*, Delikty internetowe w prawie prywatnym międzynarodowym, Kraków 2006.

Po wejściu w życie rozporządzenia Rzym II por.: *M. Czepelak*, Międzynarodowe prawo zobowiązań (2012), s. 226 i n.; *tenże*, Autonomia woli w prawie prywatnym międzynarodowym Unii Europejskiej, Warszawa 2015; *A. Nowicka*, w: PPM. Komentarz (red. *J. Poczbut*), 2017, s. 579 i n.; *J. Pazdan*, *M. Świerczyński*, *P. Machnikowski*, *Ł. Żarnowiec*, *M.A. Zachariasiewicz*, *J. Górecki*, *L. Sznajder-Peroń*, *W. Popiołek*, *M. Zachariasiewicz*, *M. Szpunar*, *K. Pacuła*, w: PPM. Komentarz (red. *M. Pazdan*), 2018, s. 879–1936 i informacje bibliograficzne podane tamże.

⁹ Wśród publikacji na tle stanu prawnego sprzed wejścia w życie *PrPrywM* por.: *B. Walaszek*, Uznanie dziecka w polskim prawie międzynarodowym, Kraków 1959; *tenże*, Sądowe ustalenie nieślubnego ojcostwa w polskim prawie międzynarodowym prywatnym, Kraków 1959; *M. Sośniak*, *B. Walaszek*, *E. Wierzbowski*, Międzynarodowe prawo rodzinne, Wrocław–Warszawa 1969; *W. Skierkowska*, Międzynarodowe postępowanie cywilne w sprawach alimentacyjnych, Warszawa 1972; *A. Mączyński*, Rozwód w prawie prywatnym międzynarodowym, Warszawa 1983; *K. Pietrzykowski*, Zawarcie małżeństwa i przesłanki jego ważności w prawie międzynarodowym prywatnym, Warszawa 1985; *E. Skrzydło-Tefelska*, Uznanie dziecka w prawie prywatnym międzynarodowym, Warszawa–Wrocław 1990; *M. Czepelak*, Stosunki majątkowe między małżonkami w prawie prywatnym międzynarodowym, Kraków 2004; *K. Bagan-Kurluta*, Przysposobienie międzynarodowe dzieci, Białystok 2009.

Wśród opracowań z ostatnich czasów por.: *A. Juryk*, Alimenty w prawie prywatnym międzynarodowym, Warszawa 2012; *P. Mostowik*, Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym, Kraków 2014; *A. Stepien-Sporek*, Wspólne prawo majątkowe małżeńskie dla Unii Europejskiej, Gdańsk 2014; *A. Sapota*, Wybór prawa w międzynarodowym prawie rodzinnym, Warszawa 2016; *P. Twardoch*, Sprawy majątkowe partnerów zarejestrowanego związku, Warszawa 2016; *E. Kamarad*, Zawarcie małżeństwa jako zagadnienie prawa rodzinnego, prawa prywatnego międzynarodowego i prawa konsularnego, Kraków 2019; *P. Twardoch*, Umowy małżeńskie w prawie prywatnym międzynarodowym, Warszawa 2019.

¹⁰ Rozporządzenie Nr 650/2012. Zob. m.in. *A. Wysocka-Bar*, Wybór prawa w międzynarodowym prawie spadkowym, Warszawa 2013; *M. Pazdan*, *J. Górecki* (red.), Nowe europejskie prawo spadkowe, Warszawa 2015; *M. Załucki* (red.), Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012, Warszawa 2015, Warszawa 2018; *J. Pazdan*, Umowy dotyczące spadku w rozporządzeniu spadkowym Unii Europejskiej, Warszawa 2018; *Ł. Żarnowiec*, Wpływ statutu rzeczowego na rozstrzyganie spraw spadkowych – na styku statutów, Warszawa 2018; *A. Paluch*, Granice swobody rozrządzenia majątkiem na wypadek śmierci w prawie polskim, Warszawa 2021.

¹¹ Przykładowo można tu wymienić: *G. Żmij*, Firma w prawie prywatnym międzynarodowym, Warszawa 2013; *J. Balcarczyk*, Prawo właściwe dla dobrego imienia osoby fizycznej i jego ochrony, Warszawa 2014; *M. Pilich*, Zasada obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym, Warszawa 2015; *A. Wowerka*, Zakres zastosowania statutu personalnego spółki, Warszawa 2019.

¹² W sprawie następstw *brexitu* por.: *S. Majkowska-Szulc*, Konsekwencje *brexitu* w dziedzinie prawa prywatnego międzynarodowego, PPPM 2020, t. 27, s. 137 i n.; *A. Juryk*, Transgraniczne sprawy rodzinne w relacjach polsko-brytyjskich w obliczu *brexitu*, PPPM 2020, t. 27, s. 61 i n.

Nie brak opracowań poświęconych ogólnym zagadnieniom prawa prywatnego międzynarodowego¹³, czy też poszczególnym instytucjom prawa prywatnego¹⁴. Wiele uwagi poświęcono aspektom kolizyjnym arbitrażu¹⁵, własności intelektualnej¹⁶, problematyce jurysdykcyjnej¹⁷ i upadłości¹⁸.

W sprawie następstw wprowadzenia w Polsce w 2018 r. możliwości ustanawiania zarządu sukcesyjnego przedsiębiorstwem osoby fizycznej zob. m.in. J. Górecki, Prawo właściwe dla czynności prawnych związanych z zarządem sukcesyjnym, PPPM 2020, t. 26, s. 189 i n.; M. Pazdan, Prawo właściwe dla zarządu sukcesyjnego i kwestii związanych z jego ustanowieniem, wykonywaniem i wygaśnięciem, w: Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem osoby fizycznej (red. J. Pazdan, A. Biełnowski), Warszawa 2021, s. 207 i n.

¹³ Zob. m.in. P. Rodziejewicz, Stwierdzenie treści oraz zastosowanie prawa obcego w sądowym postępowaniu cywilnym, Warszawa 2015; M.A. Zachariasiewicz, Metoda analizy funkcjonalnej w prawie prywatnym międzynarodowym, w: Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiołkowi (red. J. Jagielska, M. Pazdan, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar), Warszawa 2017, s. 262 i n.; A. Mączyński, Jednoczesne wskazanie kilku praw w polskiej kodyfikacji prawa prywatnego międzynarodowego, w: Esperientia docet. Księga ofiarowana Profesor Elżbiecie Traple (red. P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz), Warszawa 2017, s. 1285 i n.; J. Poczubut, Interes w prawie prywatnym międzynarodowym. Zagadnienia węzłowe, PPPM 2019, t. 24, s. 5 i n.; K. Pacuła, Kwalifikacje w prawie prywatnym międzynarodowym Unii Europejskiej, PPPM 2019, t. 25, s. i n.

¹⁴ Zob. m.in. J. Pazdan, Pełnomocnictwo w prawie prywatnym międzynarodowym, Kraków 2003; J. Zralek, Przedawnienie w międzynarodowym obrocie handlowym, Kraków 2005; J. Balcarczyk, Prawo właściwe dla dobrego imienia osoby fizycznej i jego ochrony, Warszawa 2014; K. Miksza, Nazwisko w prawie prywatnym międzynarodowym, Gliwice 2015; M. Zachariasiewicz, Trust i inne stosunki powiernicze w prawie porównawczym i prawie prywatnym międzynarodowym, Katowice 2016.

¹⁵ Zob. m.in. T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008; T. Ereciński, J. Ciszewski, K. Weitz, Kodeks postępowania cywilnego, Komentarz, t. 5 (red. T. Ereciński), Warszawa 2009; A.W. Wiśniewski, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011; A. Szumański (red.), Arbitraż handlowy, Warszawa 2015. J. Zralek, Znaczenie miejsca arbitrażu w erze globalizacji postępowania arbitrażowego, Warszawa 2017.

¹⁶ Zob. np. K. Grzybczyk, Prawo właściwe dla autorskoprawnej umowy licencyjnej, Warszawa 2009; M. Świerczyński, Naruszenie prawa własności intelektualnej w prawie prywatnym międzynarodowym, Warszawa 2013; D. Szostek, M. Świerczyński, Wpływ nowych technologii na prawo prywatne międzynarodowe, w: Esperientia docet. Księga ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple (red. P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz), Warszawa 2017, s. 1314 i n.; M. Świerczyński, Z. Więckowski, Sztuczna inteligencja w prawie międzynarodowym, Warszawa 2021 (statut jednolitej sztucznej inteligencji), s. 126–150.

¹⁷ Zob. m.in. J. Ciszewski, Konwencja z Lugano. Komentarz, Warszawa 2004; K. Weitz, Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2005; P. Grzegorzczuk, Jurysdykcja krajowa w sprawach z zakresu prawa własności przemysłowej, Warszawa 2007; K. Sznajder, Jurysdykcja szczególna w zakresie zobowiązań umownych, Katowice 2007; P. Grzebyk, Jurysdykcja krajowa w sprawach z zakresu prawa pracy w świetle rozporządzenia Rady (WE) Nr 44/2001, Warszawa 2011; A. Torbus, Umowa jurysdykcyjna w systemie międzynarodowego postępowania cywilnego, Toruń 2012.

Cennym wkładem doktryny w rozwój naszej dziedziny są publikowane analizy (głosy do) orzeczeń zarówno sądów polskich, jak i TSUE. Wydaje się, że ta możliwość oddziaływania na praktykę nie jest jeszcze w pełni wykorzystana. Oczekiwać więc należy zwiększenia naszej aktywności w tym zakresie.

Większym zainteresowaniem powinno się też cieszyć orzecznictwo sądów innych państw członkowskich Unii z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego.

Już dość dawno została dostrzeżona w naszej doktrynie koncepcja (występująca pod różnymi nazwami) przepisów wymuszających swoje zastosowanie¹⁹. Dość wcześnie dostrzeżono też możliwość odwołania się do niej przy uzasadnianiu stosowania polskich przepisów szczególnych regulujących dziedziczenie gospodarstw rolnych²⁰. Dziś oparcie normatywne dla tego postulatu

¹⁸ Zob. np. W. Klyta, *Uznanie zagranicznych postępowań upadłościowych*, Warszawa 2008; M. Szydło, *Jurysdykcja krajowa w transgranicznych sprawach upadłościowych w Unii Europejskiej*, Warszawa 2009; J. Kruczalak-Jankowska, *Ogłoszenie upadłości*, Warszawa 2010; M. Armatowska, *Uznanie zagranicznych postępowań upadłościowych na podstawie rozporządzenia Rady (WE) Nr 1346/2000 w sprawie postępowania upadłościowego*, Warszawa 2011.

¹⁹ Na jej temat w polskim piśmiennictwie por. w szczególności W. Popiołek, *Znaczenie przepisów o „bezpośrednim działaniu” w zakresie eksportu kompletnego obiektu*, w: *Zagadnienia prawne eksportu kompletnych obiektów przemysłowych* (red. M. Pazdan, A. Tynel), Katowice 1980, s. 117 i n.; J. Pazdan, *Znaczenie „przepisów wymuszających swoją właściwość” przy wykonywaniu umowy o budowę zakładu górniczego za granicą*, *Problemy Prawne Górnictwa* 1984, t. 7, s. 55 i n.; B. Fuchs, *Statut kontraktowy a przepisy wymuszające swoje zastosowanie*, Katowice 2003; M. Mataczyński, *Przepisy wymuszające swoje zastosowanie w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2005; M. Lijowska, *Instrumenty kolizyjnoprawnej ochrony konsumenta a przepisy koniecznego zastosowania*, KPP 2006, Nr 2, s. 423 i n.; M.A. Zachariasiewicz, *O potrzebie wskazania w nowej ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym podstawy stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie*, PPPM 2010, t. 7, s. 9 i n.; *taż*, *Przepisy wymuszające swoje zastosowanie*, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe* (red. M. Pazdan), Warszawa 2014, s. 433 i n.

²⁰ M. Tomaszewski, *Przepisy szczególne o dziedziczeniu gospodarstw rolnych a prawo prywatne międzynarodowe*, PiP 1970, Nr 12, s. 921 i n. (925); M. Pazdan, *Dziedziczenie ustawowe w prawie prywatnym międzynarodowym. Metody regulacji właściwości prawa*, Katowice 1973, s. 144–150; *tenże*, *Przepisy szczególne o dziedziczeniu gospodarstwa rolnego z kolizyjnoprawnego punktu widzenia*, w: *Zagadnienia prawa cywilnego samorządowego i rolnego. Pamięci Profesora Waleriana Pańki* (red. A. Agopszowicz, T. Kurowska, M. Pazdan), Katowice 1993, s. 188. *Odmienienie – za objęciem omawianych przepisów zakresem zastosowania statutu rzeczowego – H. Tramler*, *Sprawy czysto majątkowe w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, *Prawo w Handlu Zagranicznym* 1968, Nr 19–20, s. 16–17; A. Mączyński, *Nowelizacja przepisów szczególnych o dziedziczeniu gospodarstw rolnych a prawo prywatne międzynarodowe*, KSP 1986, t. 19, s. 121 i n.

stanowi art. 30 rozporządzenia Nr 650/2012²¹. Sama koncepcja przepisów wymuszających ma też obecnie także inne zakresy zastosowania wytyczone odpowiednimi przepisami (zob. art. 8 PrPrywM²², art. 9 Rzym I²³, art. 16 Rzym II²⁴). Powinny być one przedmiotem pogłębionych studiów.

Włączyliśmy się już do dyskusji nad wykorzystaniem koncepcji uznania jako alternatywnej (ewentualnie uzupełniającej) metody poszukiwania podstawy prawnej oceny stosunku powstałego za granicą w relacji do kojarzonej z nazwiskiem *Savigny*'ego kolizyjnoprawnej metody poszukiwania prawa właściwego²⁵.

Nie wydaje się, by należało oczekiwać porzucenia w Polsce tej ostatniej metody poszukiwania podstawy oceny prawnej stanu faktycznego z elementem obcym i zastąpienia jej metodą uznania. Nie wyklucza to jednak wykorzystania metody uznania w określonych obszarach, w obrębie których znalezienie satysfakcjonujących rozwiązań przy wykorzystaniu metody *savini*ńskiej sprawia trudności. Chodzi tu m.in. o trudności pojawiające się w trakcie prób ujednolicenia kolizyjnoprawnej regulacji niektórych obszarów (np. norm wskazujących statut personalny osób prawnych).

Dopuszczenie w jakimś zakresie metody uznania powinno być wynikiem ingerencji ustawodawcy krajowego lub europejskiego²⁶. Można oczekiwać podejmowania wysiłków zmierzających w tym kierunku.

²¹ Zob. J. Pazdan, Ku jednolitemu prawu spadkowemu, Rejent 2005, Nr 3, s. 13; M. Mataczyński, Przepisy ograniczające dziedziczenie na tle art. 30 rozporządzenia spadkowego, w: Nowe europejskie prawo, s. 292; M.A. Zachariasiewicz, w: PPM. Komentarz (red. M. Pazdan), s. 1226, Nb 4; *taż*, Przepisy wymuszające, s. 327 i n.

²² Zob. M. Tomaszewski, w: PPM. Komentarz (red. J. Poczobut), s. 236 i n.; M.A. Zachariasiewicz, w: PPM. Komentarz (red. M. Pazdan), s. 155 i n. i lit. tam przywołana.

²³ Por. M.A. Zachariasiewicz, w: PPM. Komentarz (red. M. Pazdan), s. 705 i n. i literatura tam przywołana. Zob. też A.W. Wiśniewski, w: PPM. Komentarz (red. J. Poczobut), s. 507–508, Nb 81 oraz M. Tomaszewski, *tamże*, s. 238, Nb 7.

²⁴ Por. M.A. Zachariasiewicz, w: PPM. Komentarz (red. M. Pazdan), s. 986 i n. i literatura tam przywołana. Zob. też A. Nowicka, w: PPM. Komentarz (red. J. Poczobut), s. 601, Nb 45.

²⁵ Por. A. Dorabalska, Uznanie stosunku prawnego powstałego za granicą, PiP 2012, Nr 4, s. 54 i n.; *taż*, Między normą kolizyjną a instytucją uznania, EPS 2011, Nr 3, s. 19 i n.; K. Miksza, Nazwisko, s. 77–78, 112 i n.; *taż*, Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, Metryka 2011, Nr 2, s. 177 i n.; A. Mączyński, Uznanie nazwiska w świetle konwencji nr 31 Międzynarodowej Komisji Stanu Cywilnego z 2005 r., w: Personal data protection yesterday-today-tomorrow, Warszawa 2006, s. 242 i n.; M. Wojewoda, Międzynarodowe uznawanie imion i nazwisk, Metryka 2015, Nr 1, s. 68.

²⁶ Por. P. Lagarde, Développements futurs du droit international privé dans une Europe en voie d'unification quelques conjectures, *RebelsZ* 2004, z. 2, s. 232.

Wdzięczne pole badawcze stanowi problematyka związana z wytyczaniem zakresu zastosowania poszczególnych statutów oraz ich rozgraniczaniem. Poświęcono jej wiele uwagi także w polskiej doktrynie.

Ze swej strony podrzuciłem pomysł tzw. wysysania regulacji prawnej, w sytuacji gdy postanowienia statutu zasadniczo w danym zakresie miarodajnego nie zawierają wyczerpującej regulacji prawnej (np. w sytuacji gdy postanowienia statutu spadkowego posługują się instytucją uregulowaną w prawie zobowiązań, same zaś jej nie regulują, ale też same nie odsyłają wyraźnie do własnego prawa zobowiązań)²⁷.

Chodzi więc o pytanie, czy w celu uzupełnienia regulacji statutu spadkowego sięgać do prawa państwa stanowiącego statut spadkowy (uznać, że statut ten wysysa własną regulację instytucji z zakresu prawa zobowiązań), czy też korzystać z regulacji prawa stanowiącego statut zobowiązaniowy. A więc czy np. art. 989 § 1 KC, odwołujący się przy ocenie wzajemnych roszczeń między spadkobiercą a wykonawcą testamentu wynikających ze sprawowania zarządu spadkiem, wciąga w orbitę zastosowania prawa polskiego jako statutu spadkowego (wsysa) przepisy KC o zleceniu (art. 734 i n. KC), czy też należy poszukiwać prawa właściwego dla zlecenia na podstawie miarodajnych w tym zakresie norm kolizyjnych (Rzym I).

Z przyczyn opisanych szerzej w oddzielnym opracowaniu opowiedziałem się za pierwszym rozwiązaniem (a więc za koncepcją wysysania regulacji prawnej)²⁸.

W praktyce kłopoty sprawia ocena stanu faktycznego zamkniętego ukształtowana „pod rządem” obcego prawa.

Z potrzebą oceny takiego stanu faktycznego zetknęły się polskie organy podatkowe i (dwukrotnie) NSA przy okazji podejmowania decyzji w sprawie podatku od nabycia korzyści ze spadku przez mieszkającą w Polsce obywatelkę polską po spadkodawcy, który w chwili śmierci zamieszkiwał w Australii (Australii Południowej) i tam pozostawił spadek. Administrator spadku, postępując zgodnie z obowiązującymi w Australii Południowej normami prawa spadkowego (przyjętym tam systemem administracji spadku), wypłacił, przy użyciu czeku, polskiej beneficjariuszce spadkowej odpowiednią kwotę. Stworzyło to okazję do wymierzenia podatku spadkowego przez właściwe polskie organy.

²⁷ Zob. M. Pazdan, O rozgraniczaniu statutów i wysysaniu regulacji prawnej (na przykładzie prawa stosowanego do oceny różnych aspektów powołania i funkcjonowania wykonawcy testamentu i zarządcy sukcesyjnego przedsiębiorstwem), PPPM 2020, t. 27, s. 159 i n.

²⁸ M. Pazdan, O rozgraniczaniu statutów, s. 173 i n.

Miałem już okazję odniesienia się do rozstrzygnięć, które w powyższej sprawie zapadły²⁹. Wyszedłem z założenia, że prawo właściwe do oceny prywatnoprawnego stanu faktycznego należy ustalać, stosując normy kolizyjne obowiązujące w państwie, z którym ów stan faktyczny jest najściślej związany. W rozpatrywanym przypadku były to normy kolizyjne obowiązujące w odpowiednim stanie Australii (Australii Południowej). Chodziło o normy kolizyjne wskazujące prawo właściwe dla sprawy spadkowej. Brak było podstaw do sięgania we wskazanych celach do obowiązujących w Polsce norm kolizyjnych, określających statut spadkowy³⁰. Podjęte przez NSA próby wykorzystania w omawianym zakresie norm kolizyjnych obowiązujących w Polsce zmuszały do wstępnego rozstrzygnięcia kwestii intertemporalnych. Polskie organy miały z tym duże kłopoty.

Istniejący do niedawna niedosyt w naszym piśmiennictwie w obrębie problematyki klauzuli porządku publicznego (monografia *Mieczysława Sośniaka* na ten temat ukazała się w 1961 r.³¹) został zaspokojony w 2018 r. Ukazały się wówczas dwie monografie poświęcone tej problematyce: rozprawa habilitacyjna *Macieja Zachariasiewicza*³² i rozprawa doktorska *Dariusza P. Kały*³³. Przydatne dla praktyki są zwłaszcza wywody *M. Zachariasiewicza* poświęcone przesłankom stosowania klauzuli porządku publicznego i okolicznościom wyłączającym jej zastosowanie wraz z zaleceniem ostrożnego posługiwania się tym instrumentem.

Nie brak przykładów nieuzasadnionego odwołania się do klauzuli porządku publicznego w naszej judykaturze, wspieranej przez niektórych przedstawicieli doktryny.

²⁹ Zob. *M. Pazdan*, Prywatnoprawny stan faktyczny zamknięty jako kwestia wstępna dla sprawy podatkowej. Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 6 lutego 2020 r., II FSK 697/18, OSP 2021, Nr 12, s. 3 i n.

³⁰ Por. też szersze omówienie sposobu poszukiwania prawa właściwego do oceny stanu faktycznego zamkniętego *M. Pazdana*, Stany faktyczne zamknięte z kolizyjnoprawnego punktu widzenia, w: *Ius civile vigilantibus scriptum est*. Księga jubileuszowa Profesora Adama Olejniczaka, Warszawa 2022, s. 525 i n.

³¹ *M. Sośniak*, Klauzula porządku publicznego w prawie prywatnym międzynarodowym, Warszawa 1961.

³² *M. Zachariasiewicz*, Klauzula porządku publicznego jako instrument ochrony materialnoprawnych interesów i wartości fori, Warszawa 2018. Por. również tegoż autora inne publikacje na omawiany temat: Klauzula porządku publicznego a uznawanie zagranicznych orzeczeń, których przedmiotem jest uznanie wyroku lub stwierdzenie jego wykonalności, PPPM 2019, t. 24, s. 21 i n.; Odmowa uznania w Polsce rozvodu talaq na tle prawno-porównawczym, PPPM 2020, t. 27, s. 7 i n.

³³ *D.P. Kała*, Klauzula porządku publicznego, Lublin 2018.

Przykład z odległej przeszłości stanowi uchwała SN z 28.5.1969 r. (III CZP 23/69)³⁴, w której SN w klauzuli porządku publicznego doszukał się uzasadnienia dla zastosowania polskich przepisów szczególnych o dziedziczeniu gospodarstw rolnych, w sytuacji gdy gospodarstwo rolne prowadzone jest w Polsce. Sąd Najwyższy postąpił zgodnie ze stanowiskiem *J. Fabiana*³⁵. Spotkało się to z akceptacją *J.S. Piątowskiego*³⁶, a współcześnie – co już musi dziwić w świetle dotychczasowych wywodów (zob. wyżej pkt 2) – *D.P. Kały*³⁷.

Wokół problematyki klauzuli porządku publicznego toczyć się zapewne będą – tak jak dotychczas – dyskusje i spory.

Należy oczekiwać, iż posługiwanie się tym instrumentem będzie bardziej rozważne niż dotychczas. Chodzi mi w szczególności o takie przypadki, gdy pod rządem obcego prawa dochodzi do powstania (ustalenia) stosunku prawnego nieznanego prawu polskiemu, a w Polsce pojawia się potrzeba oceny jedynie odprysku stanu faktycznego, powiązanego z obcym państwem i obcym prawem. Oczekuję, iż sądy zechcą brać pod uwagę w takich przypadkach okoliczności wyłączające zastosowanie klauzuli porządku publicznego.

Nieśmiałą zapowiedź zmiany nastawienia naszych sądów stanowi wyrok NSA z 30.10.2018 r., II OSK 1869/16³⁸, w którym uchylono zaskarżony wyrok WSA oraz decyzje Ministra i Wojewody, odmawiające potwierdzenia obywatelstwa dziecka urodzonego przez matkę zastępczą.

Słusznie w tym zakresie wyłączono zastosowanie klauzuli porządku publicznego. Niepokoi jednak wypowiedziana w uzasadnieniu teza, że nabycie obywatelstwa podlega wyłącznie reżimowi publicznoprawnemu, z wyłączeniem norm prawa rodzinnego, dotyczących pochodzenia. Jeżeli podstawę nabycia obywatelstwa stanowi węzeł określany mianem pochodzenia dziecka, to ustalenie pochodzenia występuje wówczas w roli tzw. kwestii wstępnej, rozstrzyganej według wskazówek przyjmowanych w prawie prywatnym międzynarodowym. Przez to, że pochodzenie badane jest na użytek obywatelstwa, nie traci prywatnoprawnego charakteru.

³⁴ OSN 1970, z. 1, poz. 3, s. 8 i n.; OSPiKA 1970, z. 10, poz. 196, s. 421 i n.

³⁵ *J. Fabian*, Statut spadkowy w nowym prawie prywatnym międzynarodowym, PiP 1968, Nr 11, s. 806.

³⁶ *J.S. Piątowski*, Z zagadnień dziedziczenia gospodarstwa rolnego po cudzoziemcu, PiP 1971, Nr 12, s. 995 i n.

³⁷ *D.P. Kała*, Klauzula, s. 161.

³⁸ Legalis.

Celom szkoleniowym może służyć przypomnienie postanowienia SN z 11.3.2016 r. (I CSK 64/15)³⁹ w sprawie spadkowej po śmierci Barbary S., zmarłej 7.9.2008 r. w Malmo (Szwecja). Pomijam już to, że jak wynika z uzasadnienia postanowienia SN sądy I i II instancji nie rozważały kwestii właściwości prawa, nie poczyniły też ustaleń dotyczących obywatelstwa spadkodawcy (w aktach znalazł się jedynie dokument potwierdzający jej obywatelstwo szwedzkie, brak zaś wyjaśnienia czy utraciła obywatelstwo polskie).

Niedostatki wywodów znajdujących się w uzasadnieniu postanowienia SN są aż nazbyt widoczne. Oto one:

Po pierwsze – zignorowano obowiązywanie reguł intertemporalnych rozstrzygających kolizje pomiędzy polskimi ustawami o prawie prywatnym międzynarodowym (z 1965 r. oraz z 2011 r.). Nie ulega wątpliwości, że prawa właściwego dla dziedzicznego ustawowego po zmarłej w 2009 r. spadkobiercy należało poszukiwać na podstawie ustawy z 1965 r., a nie na podstawie *PrPrywM*, obowiązującej w chwili orzekania przez sąd II instancji. Tym bardziej brak było podstaw do sięgania przez SN do przepisów rozporządzenia Nr 650/2012, chociaż SN orzekał w 2016 r. (a więc po 17.8.2015 r.). Przeoczono wyraźne określenie zasięgu czasowego rozporządzenia w jego art. 83 ust. 1. Przepis ten stanowi, że rozporządzenie stosuje się do dziedziczenia po osobach zmarłych w dniu lub po 17.8.2015 r. Wyjątki od tej zasady wprowadzone w art. 83 ust. 2–4 nie dotyczą rozpatrywanego przypadku.

Po drugie – przepisu art. 41 *PrPrywM*, który wskazuje prawo właściwe dla własności i innych praw rzeczowych (a więc wyznacza statut rzeczowy), nie można traktować jako wyjątku od normy wyznaczającego statut spadkowy. Istnieje oczywiście potrzeba starannego rozgraniczenia obu statutów. W wyniku tego rozgraniczenia wskazówek dotyczących dziedziczości praw rzeczowych należących do spadku poszukiwać należy w postanowieniach statutu rzeczowego.

Po trzecie – niezrozumiałe jest rozumowanie, które w art. 30 rozporządzenia Nr 650/2012 dopatruje się potwierdzenia wspomnianego wyżej wyjątku od właściwości statutu spadkowego, rzekomo wynikającej z art. 41 *PrPrywM*. Rola art. 30 rozporządzenia jest inna (była już o tym mowa).

Po czwarte – widoczny jest brak konsekwencji w poglądach SN. Z jednej strony – jak już powiedziano wyżej – Sąd ten opowiedział się za stosowaniem do rozpatrywanego przypadku rozporządzenia Nr 650/2012, ale już przy ocenie jureksyki sięgnął do przepisów KPC (art. 1103⁸ KPC).

³⁹ *Legalis*.

W końcowej konkluzji SN za zasadne uznał zarzuty podniesione w skardze kasacyjnej, iż doszło do naruszenia art. 64 ust. 2 PrPrywM oraz dotyczących jurysdykcji licznych przepisów KPC.

Zdumiewać musi powołanie się przez SN w postanowieniu uchylającym postanowienia I i II instancji – z jednej strony na naruszenie art. 64 § 2 PrPrywM, bo – jak napisano w uzasadnieniu – przepis ten obowiązywał „jeszcze w czasie wyrokowania przez sąd II instancji”, z drugiej zaś strony na art. 21 rozporządzenia Nr 650/2012 i wynikającą z tego przepisu właściwość prawa państwa miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy w chwili śmierci.

Nadto – co też nie zachwyca – opowiedziano się za wyjątkiem od właściwości prawa miejsca zwykłego pobytu spadkobiercy na rzecz właściwości *legis rei sitae*, jeśli do spadku wchodzi własność lub/i inne prawo rzeczowe. Podstawę tego wyjątku zdaniem Sądu stanowi art. 41 PrPrywM, a potwierdza art. 30 rozporządzenia Nr 650/2012.

§ 3. Zadania na przyszłość

Głównym naszym zadaniem w badaniach naukowych w najbliższych latach jest wyciąganie i formułowanie wniosków w zakresie prawa prywatnego międzynarodowego w związku ze zmianami, które ostatnio nastąpiły i ciągle następują w otaczającej nas rzeczywistości.

Niebawym rozwój nauk technicznych i pojawienie się tzw. sztucznej inteligencji, oznacza kryzys czynnika terytorialnego, z którym dotychczas w wielu zakresach wiązaliśmy rozstrzygnięcia dotyczące właściwości prawa⁴⁰. Trzeba więc poszukiwać nowych rozwiązań.

Pojawienie się różnych przejawów aktywności człowieka w przestrzeni pozaziemskiej (w kosmosie) i towarzyszące tym aktywnościom stosunki prywatnoprawne oczekują na odpowiednie unormowania w prawie prywatnym międzynarodowym. Powinno to nastąpić w ramach legislacji międzynarodowej.

Rozwój nauk przyrodniczych zmusza do przemyślenia na nowo i rewizji (ewentualnie uzupełnienia) dotychczasowych rozwiązań zarówno w meryto-

⁴⁰ Potrzeba ta została już zresztą dostrzeżona. Por. M. Świerczyński, Sztuczna inteligencja w prawie prywatnym międzynarodowym, PPPM 2019, t. 25, s. 35 i n.; *tenże*, Autonomia kolizyjnoprawna sztucznej inteligencji, w: Prawo sztucznej inteligencji (red. L. Laqi, M. Świerczyński), Warszawa 2020, s. 126 i n.